

uglavnom se svode na ispitivanje i ocenu statističkih efekata integracije, što se tumači složenošću izražavanja dinamičkih efekata koji su još uvek izvan domašaja kvantitativne analize.

Većina empirijskih istraživanja posvećena su efektima Evropske ekonomske zajednice (EEZ) kao najznačajnije i najpostojanije međunarodne ekonomske grupacije, čiji su rezultati često korišćeni za generalizaciju efekata integracije. Već prve ocene efekata EEZ na intraregionalnu robnu razmenu potvrdile su teorijske pretpostavke o značajnom stimulanšu robnoj razmeni između zemalja članica integracionih grupacija u postintegracionom periodu u odnosu na predintegracioni period.

I. Služeći se uprošćenom komparativnom analizom na primeru EEZ, I. Walter nalazi uočljive razlike između godišnje stope rasta međusobne razmene zemalja članica u predintegracionom periodu (11,5% od 1953—1958. godine) i postintegracionom periodu (18,3 od 1958—1963. godine), izraženo u tekućim cenama. Razlike su slične kada se ove stope izražavaju u konstantnim cenama.¹ S obzirom da se godišnja stopa rasta nacionalnog proizvoda (GNP) u stalnim i tekućim cenama nije bitno razlikovala u periodima pre i posle integracije, on bez mnogo rezervi procesu integracije pripisuje zaslugu za brži rast trgovine između zemalja članica. Ovakvom zaključku ide u prilog visok stepen korelacije između ekspanzije trgovine unutar EEZ i stepena carinskih smanjenja.

II. Vredna su pažnje istraživanja koja je obavio E. M. Truman. Ona su ujedno i jedan od prvih pokušaja kvantitativnih merenja efekata međunarodne ekonomske regionalne integracije na međunarodnu robnu razmenu.² On se takođe oslonio na primer i iskustvo EEZ, usmeravajući svoju pažnju na uticaj carinskih promena na obim i strukturu ponude industrijskih proizvoda, koje su nastale kao posledica uspostavljanja EEZ. Suština njegove kvantitativne analize zasnovana je na metodologiji koja treba da pruži odgovor na pitanje o uticaju EEZ na tri izvora ponude: domaća proizvodnja, proizvodnja zemalja partnera u EEZ i proizvodnja trećih zemalja (nečlanica).

Analiza je takođe imala za cilj da pokaže odnos između efekata trade creation (stvaranje trgovine) i efekta trade diversion (skretanje trgovine). Posmatranjem stvarnih veličina ovih dvaju efekata Truman proverava postavku tradicionalne teorije carinske unije o neminovnosti njihovog izraženog prisustva. Analiza obuhvata period od 1954. do 1964. godine i ograničena je na trgovinu samo industrijskim proizvodima i polu-proizvodima, uključujući raščlanjivanje podataka po pojedinačnim industrijskim granama.

Da bi došao do ocene efekata EEZ na međunarodne robne tokove, Truman se koristi metodom participacije, stavljajući u odnose domaću proizvodnju, uvoz iz zemalja partnera i uvoz iz trećih zemalja prema

¹ Walter, *The European Common Market, Growth and Patterns of Trade and Production*, F. A. Praeger, New York, 1967, str. 67.

² E. M. Truman, "The effect of european economic integration on the production and trade of manufactured products", u knjizi: *European Economic Integration*, (ed. B. Balassa), American Elsevier, Inc., New York, 1975, str. 3.

stvarnoj (apparent), odnosno ukupnoj domaćoj potrošnji.³ Za razliku od drugih studija efekata trade creation i trade diversion, koje polaze od poređenja uvoza iz zemalja partnera i trećih zemalja prema ukupnom uvozu, ovde se uvodi i treći element u vidu participacije domaće proizvodnje i upoređuje ne sa ukupnom uvoznom tražnjom, već sa ukupnom domaćom potrošnjom, što predstavlja kvalitativni napredak u istraživanju efekata integracije na međunarodnu robnu razmenu.

Na osnovi promena u učešću pojedinih izvora ponude, Truman je došao do šest logičkih kombinacija koje se mogu pojaviti:⁴

1) »Stvaranje trgovine« ("trade creation") podrazumeva slučaj opadanja učešća domaće proizvodnje u ukupnoj domaćoj potrošnji, koje može biti nadoknadeno ponudom iz zemalja partnera ili ponudom iz trećih zemalja (interno i eksterno »stvaranje trgovine« ili dvostruko »stvaranje trgovine«).

2) Kada je opadanje u učešću domaće proizvodnje nadoknadeno samo iz zemalja partnera onda se radi o internom »stvaranju trgovine« ili spoljnom »skretanju trgovine«.

3) Ako je učešće domaće proizvodnje nadoknadeno uvozom iz zemalja nečlanica, onda je u pitanju eksterno »stvaranje trgovine«.

4) »Nagrivanje trgovine« (»trade erosion«) odnosi se na slučajeve kada se učešće domaće proizvodnje povećava u ukupnoj domaćoj potrošnji. Ako se radi o povećanju na račun uvoza iz zemalja partnera i zemalja nečlanica, onda se ono obeležava izrazom dvostrukog »nagrijanja trgovine« (interno i eksterno).

5) Ukoliko ovo povećanje ide samo na račun uvoza iz zemalja partnera, reč je o internom »nagrijanju trgovine«.

6) Isključivo povećanje domaće proizvodnje na mesto uvoza iz zemalja nečlanica izražava se terminom spoljnog »nagrijanja trgovine«.

Glavna pretpostavka na kojoj je ova studija zasnovana odnosi se na uticaj carina na trgovinske tokove, pri čemu se imaju u vidu dva aspekta. Jedan je vezan za smanjenje carina između zemalja članica EEZ, a drugi se odnosi na nacionalna prilagodavanja carina zajedničkoj spoljnoj carini.

III. Jedan od novijih i interesantnijih pokušaja merenja uticaja međunarodne regionalne ekonomske integracije na međunarodnu trgovinu, takođe na primeru EEZ, učinio je i M. E. Kreinin.⁵ On je dao ex-post ocenu efekata trade creation i trade diversion EEZ za 1967/68. i 1969/70. godinu, uključujući osmogodišnji odnosno desetogodišnji period, s obzirom da kao bazu uzima 1959/60. godinu. Kreinin se takođe ograničava na pokušaj kvantitativnog obuhvatanja samo statičkih, ili, kako ih još naziva, "resource allocative" efekata, zanemarujući dinamičke efekte, proizišle iz privrednog rasta. Ovakvu orijentaciju, sasvim prirodno, objašnjava teškoćama merenja i kvantifikovanja efekata integracije uopšte, posebno dinamičkih. Njegova istraživanja su interesantna zbog toga što nastoji da u analizi uticaja integracije od

³ Stvarna (apparent) potrošnja = domaća proizvodnja + uvoz-izvoz.

⁴ E. M. Truman, *The European Economic Community: trade creation and trade diversion*, Yale Economic Essays, 9/1969, str. 206.

⁵ M. E. Kreinin, "Effects of the EEC on imports of manufactures", *Economic Journal*, 82/1972, str. 879—920.

efekata integracije eliminiše i izoluje druge, značajne faktore koji takođe bitno utiču na odnos uvoza i domaće potrošnje. To su, pre svega, kretanja dohotka i cena, koja bar teorijski mogu biti izmerena, kao i nemerljivi faktori kao što su preferencije u korist ili protiv strane robe.

Izdvajanje integracionog efekta, pored projekcije na osnovu pred-integracionih trendova, može se izvršiti putem dva moguća metoda: 1) korišćenjem promena u odnosu uvoz/domaća potrošnja u drugim zemljama, koje nisu obuhvaćene procesom integracije i služe kao kontrolne grupe zemalja («normalizer» ili uzorak-grupe zemalja), kao da su se dogodile u EEZ, u istom vremenskom periodu; 2) odgovarajućim prilagođavanjem rezultata, koji proističu iz samih odnosa unutar EEZ, na bazi merljivih ekonomskih pokazatelja.

Oba metoda imaju nedostatke. Prvi podrazumeva pretpostavku da drugi faktori treba da deluju na odnos uvoz/potrošnja u šezdesetim godinama (postintegracioni period) na identičan način i u EEZ i u «kontrolnoj» zemlji, uz isto reagovanje privreda koje se upoređuju na oba tržišta. Drugi metod trpi nedostatak zadovoljavajućih ocena merljivih faktora. Međutim, i pored skeptičnosti Kreinin ostaje privržen kombinaciji rezultata oba metoda, smatrajući da njihova komplementarnost može rasvetliti efekte EEZ na međunarodnu trgovinu i pružiti sliku njihove veličine sa znatnom dozom tačnosti.

IV. Jedan od najzapaženijih doprinosa merenju efekata međunarodne ekonomske integracije dao je B. Balassa. U oceni efekata EEZ na međunarodne trgovinske tokove on se poslužio dohodovnom elastičnošću tražnje za uvozom, uzimajući u obzir isključivo ex post elastičnost. Da bi se obezbedila uporedivost efekata stvaranja trgovine i odvratanja trgovine i da bi se izolovao i apstrahovao efekat ekonomskog rasta na međunarodne trgovinske tokove, metod korišćen od Balasse podrazumeva poređenje ex post dohodovne elastičnosti tražnje za uvozom u trgovini u okviru EEZ i trgovini EEZ sa spoljnim svetom za periode pre i posle formiranja ove integracione grupacije.⁶

Ex post dohodovna elastičnost tražnje za uvozom određena je kao prosečna godišnja promena stope uvoza prema prosečnoj godišnjoj promeni GNP, pri čemu su uvoz i GNP izraženi u konstantnim cenama. Polazeći od toga, u kvantitativnoj oceni efekata integracije na međunarodne trgovinske tokove, razmišljanje Balasse se svodi na sledeće: pod pretpostavkom da dohodovna elastičnost tražnje za uvozom ostane nepromenjena u odsustvu integracije, povećanje dohodovne elastičnosti tražnje za uvozom iz okvira integracione grupacije pokazivalo bi ukupan efekat «stvaranja trgovine» ("gross trade creation").⁷ Ovde se radi o povećanju trgovine između zemalja članica grupacije i nije bitno da li je efekat stvaranja trgovine rezultirao iz supstitucije domaćih ili stranih izvora ponude.

⁶ B. Balassa, "Trade creation and trade diversion in the European Common Market", *Economic Journal*, 1967/77, str. 1—21.

⁷ B. Balassa, "Trade creation and diversion in the European Common Market: an appraisal of the evidence", u knjizi: *European Economic Integration*, American Elsevier, New York, 1975, str. 80.

Povećanje dohodovne elastičnosti tražnje za uvozom iz svih izvora ponude, uzetih u celini, izražava, po Balassi čisti efekat stvaranja trgovine. Efekat odvratanja trgovine predstavlja pomeranje tražnje iz zemalja partnera, što bi se manifestovalo u opadanju dohodovne elastičnosti tražnje za uvozom sa spoljnim uvozom (uvozom iz zemalja nečlanica). To u suštini znači da je pretpostavljeno da dugoročni faktori, proizišli iz formiranja EEZ, nisu bitno menjali odnos između uvoza i GNP prema onom koji je zabeležen pre integracije.⁸ Drugim rečima, model je baziran na hipotezi da je dohodovna elastičnost tražnje za uvozom ostala neizmenjena u odsustvu integracije i da je uspostavljanje EEZ imalo jedini i glavni uticaj na geografsku orijentaciju zemalja članica posle integracije. Pri tome su takođe zanemarene sve promene cena, uključujući izmene u deviznim kursovima, izuzev onih koje su izazvane integracijom.

Balassa je ovakav model primenio na sedam robnih kategorija, u skladu sa Međunarodnom trgovinskom klasifikacijom (SITC): 1) Prehrambeni proizvodi (poreklom iz umerene zone), piće i duvan (0+1—07); 2) sirovine (2+4); 3) gorivo (3); 4) hemikalije (6); 5) mašine (71+72); 6) transportna oprema (73) i 7) drugi industrijski proizvodi. Kvantitativna analiza obuhvata dva perioda: jedan koji uključuje godine od 1953—1959, a drugi postintegracioni od 1959—1965. godine. Kao godina koja razdvaja predintegracioni i postintegracioni period uzeta je 1959. godina koja se prema autorovom mišljenju može smatrati razgraničavajućom godinom, što je veoma bitan elemenat za realniju ocenu efekata integracije.

Apstrahovanjem uticaja promena stope rasta GNP na trgovinu, Balassa, ostaje na pokušajima kvantifikovanja statičkih efekata integracije u okviru EEZ, proizišlih iz eliminisanja međusobnih carina zemalja članica. Na bazi prikazanog modela Balassa je našao da u EEZ ex post dohodovna elastičnost tražnje za celokupnim uvozom evidentno pokazuje izraženo prisustvo efekta stvaranja trgovine, bez znakova efekta odvratanja trgovine. Od perioda pre (1953—1959. godina) do razdoblja posle integracije «šestorice» (1959—1965. godina), elastičnost dohotka prema uvozu povećala se sa 1,8 na 2,1, s obzirom na ukupan (intra-regionalni i spoljni) uvoz. Elastičnost se povećala sa 2,4 na 2,8 samo u odnosu na uvoz u okviru EEZ (intra-regionalni uvoz). Što se tiče promena dohodovne elastičnosti tražnje za spoljnim uvozom (ekstraregionalni uvoz), promene su neznatne i kretale su se od 1,6 do 1,7, tj. praktično su zanemarljivih razmera.

Ovaj metod se odlikuje time što pruža još veće mogućnosti u pogledu dubine analize, samo ako se krene dalje od agregatnih pokazatelja. Tako je Balassa, posmatrajući pojedine robne kategorije, došao do rezultata koji variraju u znatnom stepenu. Razlučivanje rezultata po pojedinim robnim grupama dozvoljava korisnije zaključke o efektima određenog regionalnog grupisanja, a što ne dopušta diskrecija agregatnih pokazatelja. Tako, na primer, podaci za robnu grupu hrana-

⁸ B. Balassa, "Trade creation and trade diversion in the European Common Market", u knjizi: *International Economic Integration*, (ed. F. Robson), Penguin Education, 1972, str. 318.

-piće-duvan ne pokazuju efekat trade creation. U slučaju hrane i sirovina uzetih zajedno, zabeležen je efekat skretanja ili odvratanja: trgovine što pokazuje promenu u dohodovnoj elastičnosti tražnje za uvozom između dva perioda i to u pravcu pomeranja od stranih prema izvorima ponude iz zemalja partnera.

Identifikovanje efekata EEZ po pojedinim robnim grupama je od posebnog značaja za ocenu trgovinske pozicije zemalja članica prema nečlanicama nakon integracije. To je važno imati na umu zbog toga što se često događa da analiza može pokazati da je efekat skretanja trgovine u pojedinim robnim grupama za pojedine zemlje nečlanice kompenziran efektom stvaranja trgovine u drugim robnim grupama, čime se u znatnoj meri mogu ublažiti negativne posledice integracije na treće zemlje.

V. Najkompletniju ocenu uticaja regionalnih integracionih grupa-cija na trgovinu integrisanih zemalja sadrži studija Sekretarijata Evropskog udruženja slobodne trgovine (EFTA), koja obuhvata iskustva EEZ i EFTA.⁹ Glavni cilj studije je bio da se dode do kvantitativnih ocena efekata stvaranja EFTA i EEZ na privrede zemalja članica obeju integracionih grupa-cija. Za ocenu efekata međunarodne ekonomske integracije u okviru ove dve zapadnoevropske integracione grupa-cije na trgovinu zemalja članica u studiji je korišćen model, zansovan na konvencionalnim očekivanjima praktičnih efekata preferencijalnih carinskih smanjenja, pri čemu se carine smatraju kao razlike između proizvodnih troškova uz carinsku zaštitu i proizvodnih troškova bez carinske zaštite. Uz to daju se i sledeće pretpostavke: 1) podržavanje pune zaposlenosti u svim zemljama članicama koje su predmet analize; 2) robna razmena nije narušena ekonomskim cikličnim kretanjima u tolikoj meri da ozbiljno deformiše rezultate analize; 3) autonomna pomeranja u strukturi tražnje ne igraju značajnu ulogu u periodu obuhvaćenom analizom; 4) restriktivna poslovna praksa je ostala konstantna u posmatranom periodu; 5) robna razmena nije bila suočena sa ograničenjima ponude.

Kao osnova za ocenu efekata integracije na uvoz služe vremenski trendovi participacije uvoza koji se, nakon što su ekstrapolirani, koriste kao indikatori nezavisnih procesa robne razmene. Do približnih trendova dolazi se na osnovu podataka o vrednosti udela uvoza u 1954. (početna godina posmatranog perioda) i 1959. godini (godina početka delovanja efekata integracije).

Mada je takav prilaz vrlo često korišćen u analizama ovakve vrste, on nije bez nedostataka, što se posebno odnosi na izbor godine (bazne i razgraničavajuće), od kojih u znatnoj meri zavise mnogi rezultati analize. Posebno se postavlja problem objektivnosti izbora godine sa stanovišta otpočinjanja stvarnih efekata integracije. Taj problem je veoma teško rešiti, s obzirom da se ovi efekti ne javljaju u istom intenzitetu i istovremeno u pojedinim zemljama i sa istim posledicama za različite vrste robe.

⁹ EFTA, *The trade effects of EFTA and the EEC 1959—1967*, European Free Trade Association, Geneva, June, 1972, str. 8.

U studiji Sekretarijata EFTA 1959. godina je uzeta kao godina početka javljanja integracionih efekata EEZ (kao i EFTA), s obzirom da je to prva godina stvarnog delovanja ove grupacije. Nije ništa manje značajno određivanje godine početka predintegracionog perioda. Ono je značajno za utvrđivanje što realnijih ocena efekata integracije koji će proisteći iz poredenja sa promenama u postintegracionom periodu. Tako su u studiji Sekretarijata EFTA dva argumenta vezana za izbor 1954. godine kao bazne godine. Jedan se odnosi na dostupnost statističkih podataka, a drugi na činjenicu što su prethodne godine bile pod znatnim uticajem deformacija proizišlih iz jakih protekcionističkih mera nakon drugog svetskog rata i posledica Korejskog rata.

Sušтина analize sastoji se u evidentiranju promena u pravcima robne razmene zemalja članica EEZ odnosno EFTA u periodu nakon formiranja integracione grupacije u poredenju sa prethodnim periodom. Ovde se u stvari radi o komparaciji stvarnih tokova robne razmene sa hipotetičnim, odnosno robnim tokovima koji bi se verovatno razvili u odsustvu integracije. Pretpostavka je da bi se učešće uvoza iz zemalja članica i trećih zemalja u ukupnoj (apparent) domaćoj potrošnji EEZ (odnosno EFTA) i njenih zemalja članica pojedinačno razvijalo u periodu od 1959—1967. godine na isti način kao i u periodu od 1954—1959. godine.

Za kvalifikaciju pojedinih efekata integracije na međunarodnu robnu razmenu u studiji je dato nekoliko formula na osnovi kojih se dolazi do rezultata koji treba da posluže u izvođenju zaključaka o ovim efektima, i to: 1) za ukupan efekat integracije: $E = F_{67} - [(f_{59} - f_{54}) 8/5 + f_{59}] C_{67}$, gde je E = ukupan efekat integracije, F = uvoz iz zemalja članica EEZ, C = stvarna (ukupna) domaća, odnosno intraregionalna potrošnja (domaća proizvodnja + uvoz-izvoz), f = F/C (udeo uvoza iz zemalja članica EEZ u ukupnoj domaćoj tj. intraregionalnoj potrošnji EEZ. Iz formule se vidi da je pretpostavljeno da je predintegracioni trend nastavljen do kraja posmatranog perioda u odsustvu integracije. Linearna ekstrapolacija promene intraregionalnog uvoza EEZ za period od 1954. do 1959. godine, pomnožena stvarnom vrednošću ukupne intraregionalne potrošnje u 1967. godini, daje planiranu vrednost uvoza iz zemalja partnera. Razlika između ove vrednosti i stvarnog uvoza iz zemalja partnera u okviru EEZ predstavlja ukupan efekat integracije na uvoz EEZ kao celine. On uključuje efekat trade creation (stvaranje trgovine) i efekat trade diversion (skretanje trgovine). Moguće je konstatovati postojanje efekata »trade creation« ako se tokom integracionog procesa poveća udeo ukupnog uvoza (intra i extra imports) EEZ u njenoj ukupnoj domaćoj, odnosno intraregionalnoj potrošnji. Tada je, dakle, došlo do pojave efekta »trade creation«. To znači da se uvoz povećao na račun domaće proizvodnje čiji su troškovi viši u odnosu na proizvođače u inostranstvu.

2) Efekta trade creation izražava se sledećom formulom: $TC = M_{67} - [(m_{59} - m_{54}) 8/5 + m_{59}] C_{67}$, pri čemu je M = ukupan uvoz EEZ, C = ukupna intraregionalna potrošnja, a m (M/C) udeo ukupnog (intraregionalni + vanregionalni) uvoza EEZ u njenoj ukupnoj domaćoj (intraregionalnoj potrošnji).

3) Efekat »trade diversion« u toku integracionog perioda javlja se u slučaju smanjenja uдела uvoza iz zemalja nečlanica u ukupnoj intraregionalnoj potrošnji. On se izražava sledećom formulom: $TD = N_{67} - [(n_{59} - n_{54}) 8/5 + n_{59}] C_{67}$, gde TD označava trade diversion, N = predstavlja uvoz EEZ iz zemalja nečlanica, C = oznaku za ukupnu intraregionalnu potrošnju, a $n(N/C)$ = udeo uvoza EEZ iz zemalja nečlanica u ukupnoj intraregionalnoj potrošnji. Ako je rezultat efekta trade diversion negativan, onda je stvarni uvoz iz trećih zemalja manji od planiranog.

VI. Dosadašnji pokušaji merenja efekata međunarodne regionalne ekonomske integracije na međunarodnu robnu razmenu govore u prilog činjenice da ne postoji potpuno zadovoljavajući način merenja kojim bi se došlo do eksplicitnih ocena o uticajima na tokove u međunarodnoj trgovini. To znači da je još uvek isključena i nedostupna mogućnost izolacije uticaja međunarodne regionalne ekonomske integracije na međunarodnu robnu razmenu. Međutim, to ne znači da se ne mogu dati bar okvirni pokazatelji, izvedeni iz primene više različitih prilaza, čija se vrednost uprkos sasvim određenim manjkavostima i nepouzdanostima ne može poreći.

Određivanje efekata međunarodne regionalne integracije za sada, u odsustvu egzaktnijih metoda, neophodno podrazumeva konstruisanje hipotetičnih trendova trgovinskih tokova. Tako dobijene ocene upoređuju se sa stvarnim kretanjem robne razmene i eventualne ispoljene razlike pripisuju se integraciji. Osnovne teškoće u ocenjivanju efekata integracije vezane su za konstruisanje hipotetičkih modela. Većina autora polazi od projektovanja određenih stopa rasta trgovine za post-integracioni period, zasnivajući ih na stopama rasta trgovine za period pre početka integracionog procesa.

Jedna grupa autora polazi od jednostavne ekstrapolacije stope rasta uvoza regionalne grupacije iz unutrašnjih (intraregionalnih) i spoljnih (vanregionalnih) pre otpočinjanja procesa međunarodne regionalne integracije, upoređujući pri tome promene učešća pojedinih izvoznika na tržištu date regionalne grupacije, a uz korišćenje ekstrapolacije matrice svetske trgovine. Prilazi ovakve vrste sve promene u trgovinskim tokovima isključivo pripisuje dejstvu integracije, što se ne može uzeti kao ispravno, jer rezultati moraju biti korigovani uticajem drugih faktora mimo integracije.

Druga grupa prilaza u konstruisanju hipotetičnih ocena uzima u obzir više nezavisnih poznatih varijabli, kao što su dohodak i cene, kao glavnih determinanti trgovinskih tokova uz pretpostavku da su rezultujući parametri stabilni u odsustvu integracije.

Sušтина treće grupe prilazi, koja je čini se najpouzdanija, svodi se na projekcije trendova pre integracije koji se formiraju na osnovu uдела uvoza u ukupnoj (apparent) domaćoj potrošnji za glavne robne grupe. Oni se zasnivaju na pretpostavci da će se udeo uvoza regionalne integracione grupacije u ukupnoj domaćoj potrošnji date robe zemalja članica kretati u postintegracionom periodu u istom odnosu kao u periodu pre integracije.

Treba naglasiti da svi razmatrani modeli i pokušaji identifikovanja efekata integracije, zasnovani na upoređivanju stvarnih sa hipo-

tetičkim vrednostima uvoza, služe za merenje statičkih efekata integracije. Time se ipak ne ostaje isključivo u okvirima statičke analize, s obzirom da su u rezultate analize uključeni i dinamički efekti integracije koji se po svojoj prirodi ne mogu kvantifikovati. Ipak, sasvim je izvesno da su imali i da imaju značajan uticaj na tokove robne razmene kako između zemalja članica posmatrane regionalne grupacije tako i u odnosu prema trećim zemljama. Modeli se zasnivaju na shvatanju da ne mogu biti otklonjeni svi nedostaci i da se ne može konstruisati lakva formula koja bi bila idealan put za donošenje preciznih ocena o efektima integracije na međunarodnu robnu razmenu, s obzirom da su međunarodni trgovinski odnosi određeni mnogobrojnim faktorima iz kojih je teško izdvojiti uticaj integracije. Stoga se rezultati u ovakvim analizama ne mogu pripisivati samo posledicama integracije, jer bi to bila suviše smela pretpostavka koja bi faktički podrazumevala da u odsustvu integracije ne bi došlo ni do kakvih promena u odnosu regionalnog uvoza prema zbiru nacionalnih proizvoda zemalja članica regionalne integracione grupacije.

Primljeno: 23. 11. 1981.

Prihvaćeno: 6. 1. 1982.

MEASURING THE EFFECTS OF INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION

Stevo KOVAČEVIĆ

Summary

International economic integration, which is evidenced in regional economic groups, has been taking place in the world economy for over two decades. The appearance of regional economic groups resulted from the objectively-conditioned and regular process of integration of the world economy on the present-day level of social and economic development. International regional economic integration has spread to all the corners of the world and to a substantial number of countries, regardless of their level of development and socio-economic system. This has caused certain repercussions on both the economies of the member-countries of the integrated groups as well as on the world economy as a whole. Therefore, this process of international economic integration is attracting the attention of many researchers. This has led to a variety of attempts to measure its impact on global trade, beginning with structural and comparative analyses all the way to the construction of universal models claiming to offer a more precise picture of the effects of integration.

This article treats several individual research attempts to measure the effects of international regional economic integration, including one model that resulted from the teamwork of researchers in the Sec-

retariat of the European Free Trade Association. These models are based on the opinion that all the shortcomings in measuring the effects of integration cannot be eliminated and, for this reason, the results of measurement should be taken with a certain amount of reserve. This is especially true since interational trade relations, in addition to international economic integration, are determined by numerous other factors.

That which is a common denominator in all the attempts to measure the effects of integration relates to empirical investigations which do not go beyond the frame of *ex post* judgements, being based on a comparison of real and hypothetical foreign trade flows that would take place in the absence of integration. Measuring the effects of integration is chiefly reduced to the examination of static effects, which can be explained by the complexity of identifying the dynamic effects of integration which are not subject to the scope of quantitative analysis. This does not mean, however, that it remains exclusively in the framework of static analysis because all models also include the dynamic effects of integration which, even though they cannot be quantified, definitely have a certain impact on the flows of commodity trade both between the member-countries of the regional groupations as well as with third countries.

L'AUTOGESTION, UN SYSTÈME ÉCONOMIQUE?

Editor André Dumas. Preface: Jan Tinbergen. Dunod, Paris, 1981, 328 pp.

Among the Western countries, France is a kind of champion of self-management. The stacks containing "Autogestion" in the Beaubourg National Library are nearly as big as those on such a renowned subject as theory of economic growth. However, a closer study of published material with the self-management label is rather deceiving for an economist: the political and social aspects of self-management are dominating the purely economic ones. This insufficiency was still more evident since the French Socialist Party failed to elucidate the economic consequences of self-management, although it officially entered its Programme as far back as 1975. Therefore, this book appears a little bit late but is nevertheless extremely inviting. The number of works and the variety of ideas presented in it are perhaps too great for a single book review, so we shall try to depict only the most important issues, aware of the partiality of our approach.

In the Preface, Jan Tinbergen presents a kind of guideline for research of an optimal social system. Self-management is not *a priori* converging to this imaginary optimum, but it does possess certain elements favourable for its development.

However, the ultimate judgement is left to the reader. This prudent introduction lines up with the question mark in the title and characterizes the general tone of the book.

The development of the self-management idea, as presented by Christian Montet, took place essentially in France and is a typical French heritage. It is uncontestable that the works of French visionaries and, later, the actions of trade union movements enriched significantly the self-management idea, but it would be too ambitious to consider this contribution (as well as any other) as decisive for the development of such a large idea.

In one excerpt from his long-awaited "Political Economy of Self-Managed Socialism", Branko Horvat proposes some new criteria for the evaluation of social systems. The ideal of the great French Revolution — Liberty, Equality, Fraternity — being defined in a negative rather than in a positive way, is far from being realized either in capitalism or in state socialism. Horvat chooses Equality (or rather Equity) as the operational principle determining an optimal social system, and argues that the existence of equality in production, consumption and the political sphere of life would characterize an equitable society. Equality among citizens is definitely the most arduous